

УДК 343.2.01(497.11)

Српска политичка мисао
број 1/2015.
год. 22. vol. 47.
стр. 145-162.

Прегледни
рад

Вера Деспотовић

*Факултет за медије и комуникацију, Департман за социјални рад,
Београд*

Ђорђе Стојановић

Институт за политичке студије, Београд

РЕСТОРАТИВНИ ПРИСТУП КОНФЛИКТИМА У СРБИЈИ*

Сажетак

Ресторативни приступ конфликтима почиње да се развија седамдесетих година 20 века као одговор на критику традиционалних модела кривичног права и решавања конфликта. Од тада су развијани различити програми, вођене су многобројне кампање, измењено је кривично законодавство у које су инкорпорирани принципи ресторативних приступа, међутим ресторативни приступи у решавању конфликта у Србији још увек су недовољно развијени. Овај рад има за циљ да се кроз компарацију најчешћих одговора на конфликте и приказ основних принципа ресторативног приступа омогући боље разумевање овог концепта и праксе која из њега произилази, а која може да буде веома корисна у одговору на учестале конфликте у српском друштву.

Кључне речи: конфликти, ресторативна правда, ретрибутивна правда, медијација, кривично право, институције, Србија.

УВОД

У раду ће бити представљена компаративна анализа два најчешћа одговора на конфликте у савременом свету - ресторативни и ретрибутивни приступи. Указује се на основне карактеристике,

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

принципе и предности савремених реаговања на конфликте и криминалитет. Приказују се и најчешће примењивани модели ресторативне правде и њихова примена код нас и у неким европским земљама.

Концепт ресторативног приступа представља алтернативу традиционалним одговорима на почињена кривична дела и једно је од најзначајнијих остварења савременог кривичноправног система и криминалне политике.¹⁾ Овај концепт је настао у оквиру система правосуђа, углавном као одговор на пораст малолетничке делинквенције и неефикасност правосудног система. Током времена се проширио и на многе друге области друштвеног живота и данас се примењују и у оквиру школа, социјалне заштите, у локалној заједници, области заштите од потенцијалне дискриминације и сл. Упркос значајним напорима да се концепт ресторативне правде развије и нађе своју примену, евидентно је да у нашој научној и стручној јавности још увек није довољно развијена свест о значају и суштини концепта ресторативне правде.

Ова анализа може бити корисна да се кроз сагледавање ограничења традиционалних одговора на конфликте и извршена кривична дела и разумевањем основних идеја, принципа, вредности и предности ресторативне правде, приближи један нови поглед на конфликте који наглашава њихов конструктиван потенцијал који имају у подстицању и унапређивању како међуљудских односа, тако и личног развоја појединца.²⁾

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РЕТРИБУТИВНОГ И РЕСТОРАТИВНОГ ПРИСТУПА ПРАВДИ

Основне карактеристике ретрибутивне правде су да се кривично дело посматра као повреда одређене норме, тј. да је кривично дело акт против државе, те се конфликт настао кривичним делом схвата као однос између појединца и државе, у коме су они супротстављени (што имплицира кривицу на страни оног ко је повреду нанео). Пажња се усмерава ка утврђивању кривице која је почињена у прошлости, а интерперсонална природа кривичног де-

1) Friday, P. „Restorative Justice: The Impact on Crime“, рад презентован на XI Међународном виктимолошком симпозијуму, 13.-18. јул 2003. године, Stellenbosch, South Africa, 2003, према Ћопић, С. „Појам и основни принципи ресторативне правде“, *Телида*, 1, 2007, стр 25.

2) Попадић, Д., Плут, Д., Ковач-Церовић, Т. (ур.), Увод приређивача. У: Попадић, Д., Плут, Д., Ковач-Церовић, Т. (ур.), Социјални конфликти. Карактеристике и начин решавања. Група МОСТ и Центар за антиратну акцију, Београд, 1996, стр. 9-15.

ла је прикривена.³⁾ Из ове перспективе правда је представљена као окривљавање и то у процесу који подразумева однос између државе и починиоца.

Жртва је у овом процесу маргинализована, неретко је и додатно трауматизована учешћем у кривично-правном поступку, у којем је сам поступак испред сагледавања потреба оних који су највише погођени кривичним делом, чиме се потенцира деструктивна страна конфликта и појачава нетрпељивост између учесника у процесу.⁴⁾ Према мишљењу Хауард Зер (*Howard Zehr*), једног од водећих светских мислилаца у овој области, повреда туђих права ствара кривицу, а правда захтева да држава одреди кривицу и спроведе казну – да починилац добије оно шта заслужује. Фокус је на ретрибуцији (казни), због чега се ово правосуђе често назива и „ретрибутивно правосуђе“⁵⁾. Представници државе одређују кривицу и реакцију државе на њу, имајући у виду важеће прописе које је држава одредила. Циљ овог приступа је кажњавање починиоца и/или одвраћање од криминала кроз застрашивање казнама. Држава наступа као заступник интереса оних који су оштећени кривичним делом и преузима одговорност за реаговање на почињено кривично дело. По речима проф Костић, ретрибутивна правда се у кривичном правосуђу, усмерава ка томе да одговори који је закон прекршен, ко га је прекршио и како казнити одговорног да би се постигла специјална превенција.⁶⁾

Ресторативни приступ се користи и у решавању конфликта а и као одговор на почињено кривично дело, основу тзв. ресторативне правде⁷⁾ представља сагледавање интерперсоналне стране повреде настале поводом кривичног дела. У овом приступу правда укључује и повезује жртве, преступнике и чланове заједнице у заједничком напору да се рехабилитује онај ко је повређен и да се исправи штета. Фокус је на потребама жртве и одговорности преступника Према мишљењу Зера „Покрет ресторативне правде је

3) Zehr, H. *Retributive Justice, Restorative Justice, New Perspectives on Crime and Justice*. Mennonite Central Committee on Criminal Justice, Elkhart, Indiana, 1985, стр: 11-19.

4) Zehr, H. *Changing Lances*. Herald Press, Scpttdale, Pennsylvania, 1990.

5) Ibidem, стр. 11-15.

6) Костић, М. “Успостављање стандарда за ресторативну правду”, Темида, бр. 1, Београд, 2007, стр. 5-14

7) Хрнчић, Ј. „Модел и пракса ресторативног правосуђа“, у Цамоња Т., Жегарац, Н. (ур) *Медијација- концепти и контексти*, Центар за примењену психологију, Београд, 2006, стр. 130-141.

настао као покушај да се поново размисли о потребама које ствара криминал, као и о улогама које се имплицитно подразумевају у криминалу⁸⁾, и он наводи неке основне потребе које свако од учесника има у вези са почињеним делом, а које у ресторативном поступку може задовољити.

Како би разумели суштину концепта ресторативног приступа важно је разумевање потреба свих који су укључени у почињено кривично дело.⁹⁾ Жртва има потребу да разуме разлоге како и зашто се десило кривично дело, као и зашто је баш он/она изабрана као жртва. Да би се постигло ово разумевање, обично је потребна директна комуникација са починиоцем. Уколико оне активно учествују и утичу на сам процес решавања случаја, то може код њих довести до враћања осећаја контроле над сопственим животом. Починилац такође има своје потребе и интересе, најчешће за самопоштовањем и социјалном реинтеграцијом, а произилазе из осећања стида и кривице. Овим потребама се може изаћи у сусрет кроз омогућавање прилике да се понуди репарацију, извињење и објашњење свог поступка. Локална заједница своје интересе и потребе задовољава кроз унапређење безбедности и успостављања праведнијих и друштвено конструктивнијих односа у друштву применом поступка који смањују вероватноћу рецидива кривичног дела.¹⁰⁾

У стручној литератури се често наводи да је појам „ресторативна правда“ први пут употребио Алберт Енглаш (*Albert English*)¹¹⁾ 1977. године када је представљао три врсте кривичноправног система: (1) ретрибутивну правду која се заснива на систему кажњавања; (2) дистрибутивну правду која је заснована на терапијском раду са учиниоцем; и (3) ресторативну правду чија је основа накнада или поправљање штете настале кривичним делом, тј. реституција. Према речима британског криминолога Тонија Маршала „Ресторативно право је процес у којем се све стране укључене у одређени преступ окупљају да заједно нађу начин како да се носе са последицама преступа и његовим импликацијама у будућности“.¹²⁾

8) Zehr, H. *The Little Book of Restorative Justice*, Intercourse, USA, 2002, стр. 13.

9) Ibidem, стр. 9-15.

10) Цамоња Т. и Жегарац, Н. „Медијација у ресторативном правосуђу“, у Цамоња Т., Жегарац, Н. (ур), *Медијација- концепти и контексти*. Центар за примењену психологију, Београд, 2006, стр. 119-161.

11) Ness, D. W. van., Strong, K.H. *Restoring Justice*. Anderson Publishing, Cincinnati, 2002, стр. 27.

12) Marshall, T. *Restorative justice: an overview*. Center for Restorative Justice and Peacemaking, University of Minnesota, and Restorative Justice Consortium, UK, 1998, стр. 39. према Van

Покрет ресторативног права подржан је од стране Уједињених нација. Комисија за превенцију криминалитета и кривично правосуђе Уједињених нација је усвојила нацрт *Резолуције о основним принципима ресторативног правосуђа*, у којем се захтева ширење основних принципа ресторативног правосуђа међу земљама чланицама¹³⁾

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ КОНЦЕПТА РЕСТОРАТИВНЕ ПРАВДЕ

Развој савременог концепта ресторативне правде започео је 1970. тих година XX века као одговор на незадовољства традиционалним кривичноправним системом, пре свега имајући у виду честе рецидиве бивших затвореника и неекономичност затворских услова. Од тада се концепт ресторативног приступа развија широм света кроз различите програме.

Претечу данашњег ресторативног приступа представљају:

- многи начини који су коришћени за разрешавање конфликта и успостављање мира у заједницама, као што су: посредовање, накнада штете, помирење, друштвено користан рад, племенски скупови, мировна већа по месним заједницама, реституција, програми базирани на традицији Маора познати као “породични састанак”, “Измирење” (које има своје корене у традицији Навахо Индијанаца), модел *Wagga Wagga* који је инициран по моделу породичног састанка али је вођен од стране полицајца и сл.
- различите идеје и покрети који имају своје корене и упориште у традицији и обичајима многих друштава. Неки од њих су били: идеја “покрета за неформалну правду¹⁴⁾”, феминистички покрет, криминологије миротворства, покрети за заштиту жртава, грађански покрет и удружење северно америчких Индијанаца, Маора са Новог Зеланда и Аборицана из Аустралије и сл. Ови покрети су

Ness, D. W., Strong, K. H. *Restoring Justice*. Anderson Publishing Co., Cincinnati, 1997, str. 5.

13) Комисија за превенцију криминалитета и кривично правосуђе Уједињених нација, *Основни принципи примене ресторативног правосуђа у кривичним предметима*. Уједињене Нације, Беч, 2002.

14) Ness, D. W. van. и Strong, K. H. *Restoring Justice*. Anderson Publishing Co., Cincinnati, 1997.

критиковали правосудни систем и захтевали враћање на традиционалне методе решавања сукоба, тако да су се од 70тих година XX века, владе светских и европских земаља одлучиле за промене у систему кажњавања и одговора на преступе и кривична дела. На тај начин је дошло до развоја савременог концепта ресторативне правде.

Прављење дихотомије између ресторативне и ретрибутивне правде постао је уобичајени начин у дефинисању и разумевању новог начина реаговања на криминалитет. Зер је разлику између ретрибутивног и ресторативног модела изразио на следећи начин¹⁵⁾: (1) насупрот дефинисања кривичног дела као акта против државе, стоји кривично дело дефинисано као повређивање једне особе од стране друге; (2) насупрот пажње усмерена на утврђивање кривице, то јест на кривицу из прошлости (да ли је он/она то учинио/ла), стоји усмереност на решавање проблема преузимањем одговорности и обавеза у будућности (шта би требало урадити); (3) насупрот супротстављених (непријатељских) односа и поступака, стоје дијалог и преговори; (4) насупрот задавање бола у циљу кажњавања или одвраћања/превенције, стоји реституција као средство за рестаурацију обеју страна: помирење/рестаурација као циљ; (5) насупрот правде дефинисане кроз намеру и поступак: правила праведности, стоји правда је дефинисана као однос права; (6) насупрот прикривености и потиснутости интерперсоналне, конфликтне природе кривичног дела, конфликт се посматра као однос појединца против државе, стоји схватање кривичног дела као интерперсоналног конфликта, препознаје се значај конфликта; (7) насупрот инверзије једне повреде друштва са другом, стоји усредсређеност на санирању штете нанете друштву; (8) насупрот друштвене заједнице на маргини, апстрактно представљене у облику државе, стоји друштвена заједница која има улогу помоћника у ресторативном процесу; и (9) насупрот фаворизовања такмичарских индивидуалних вредности, стоји подстицање узајамности.

У средишту ресторативних приступа је бављење потребама и улогама учесника које обично нису испоштоване током класичне правосудне процедуре. „Покрет ресторативног права је настао као покушај да се поново размисли о потребама које ствара криминал, као и о улогама које се имплицитно подразумевају у криминалу“, пише Зер.¹⁶⁾ Овај аутор наводи неке основне потребе жртве, пре-

15) Zehr, H. *Retributive Justice, Restorative Justice, New Perspectives on Crime and Justice*. Mennonite Central Committee on Criminal Justice, Elkhart, Indiana, 1985, стр. 13.

16) Zehr, H. *The Little Book of Restorative Justice*, Intercourse, USA, 2002, стр. 13.

ступника и друштвене заједнице које се јављају током поступака решавања сукоба.¹⁷⁾

Потребе жртве су: (1) потреба за информацијом о преступу. Њу најчешће занима зашто се десило кривично дело и шта се десило од тада. Да би се добила права информација, обично је потребна директна комуникација са преступником; (2) потреба за разумевањем приче о томе шта се десило. Део трауме кривичног дела је то што нарушава жртвин поглед на себе и свој свет. Поновно препричавање догађаја на значајном месту, које јој даје јавно признање, даје могућност реконструкције сопственог света. Могућност разговора са оним који је узроковао повреду омогућава да преступник разуме какве су последице његове акције; (3) оснаживање жртве која је обично уздрмана кривичним делом, тако да има осећај да губи контролу над собом и својим светом. Активно учествовање и утицај на процес решавања случаја у којем су биле жртве враћају им осећај контроле у свом животу; (4) реституција, тј. накнада штете од стране преступника значајна је, како у смислу повраћаја претрпљеног реалног губитка, тако и у симболичком смислу. Покушај преступника да исправи учињену штету, па макар и делимично, или чак само извињењем, показује да преступник преузима одговорност за своје дело, да жртва није одговорна за почињено понашање и да је њен губитак испоштован. Овим се неправда учињена кривичним делом признаје.

Потребе преступника су: (1) Потреба за одговорношћу за учињену штету. Преступник се кроз емпатију охрабрује, тако да се стид због учињеног дела се трансформише у акцију за накнаду учињене штете; (2) потреба за личним развојем, током поступка се охрабрује зацељивање личних повреда које су допринеле развоју преступничког понашања и на тај начин се повећавају се личне компетенције преступника; и (3) потреба за припадањем заједници. Ресторативни процеси омогућавају преступнику да надокнади штету и да се реинтегрише у заједницу у којој је због свог престапа био стигматизован и маргинализован.

Заједница такође има одређене потребе од приступа у решавању спорова:¹⁸⁾ (1) признавање оптерећења које кривично дело поставља заједници, која се такође налази у позицији жртве; (2) у заједници постоји потреба за изграђивањем осећаја заједништва и међусобне одговорности; и (3) заједница има потребу да преузи-

17) Ibidem, стр. 13-18.

18) Цамоња-Игњатовић, Т. и Жегарац, Н. „Ресторативна правда између филозофије и емпирије“, *Годишњак Факултета политичких наука*, 2, 2008, стр. 463–475.

ма одговорност за добробит својих грађана, укључујући и жртве и преступнике, као и за развијање услова који унапређују квалитет живота у заједници.

ПРИМЕНА РЕСТОРАТИВНИХ МОДЕЛА И СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

Током примене ресторативне правде развијено је неколико различитих модела, а најпознатији су „Модели сусрета“. Модели сусрета подразумевају сусрет између преступника и жртве, а имају за циљ да се призна неправда, да се успостави правда и да се виде будуће намере.¹⁹⁾ У њиховом спровођењу важну улогу има трећа особа – медијатор или фацитатор – која олакшава комуникацију између страна, али нема ауторитативну моћ доношења одлука. У већини земаља модели сусрета се примењује углавном за имовинске и лакше насилне преступе.²⁰⁾ За примену овог приступа је потребно да се испуне одређени услови, што додатно отежава њихову употребу: да је идентификован починилац кривичног дела, да добровољно прихвата одговорност за кривично дело, да сви учесници поступка (и преступник и жртва) добровољно прихватају да се укључе у сам процес и да имају слободу да у сваком тренутку напусте процес (уколико им из било ког разлога не одговара наставак).

Најчешће применљиви модели овог приступа су:

1. Медијација (посредовање) између жртве и преступника је најједноставнији модел сусрета и представља процес у којем непристрасна трећа страна (посредник, медијатор) помаже жртви и преступнику да комуницирају, директно или индиректно. У поступку учествују жртва (или жртве), преступник, медијатор, а могуће је да сусрету присуствују и родитељи жртве или преступника (ако су жртва или преступник малолетни), као и особе за подршку како би се уравнотежила моћ између страна.²¹⁾ Медијација између жртве и преступника се користи у многим Европским земљама и у Северној Америци.

19) Ibidem, стр. 25-31.

20) Miers, D. и Willemsens, J. (ур.) *Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries. European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice.* Leuven, Belgium, 2004.

21) Либман, М. и Хрнцић, Ј. *Приручник за специјалистичку обуку у вештинама медијације између оштећеног и малолетног учиниоца.* Центар за посредовање-медијацију, Београд, 2007, стр. 36.

Промоција медијације у кривичним случајевима и узимање у обзир споразума насталих током ње је од 2006. год постала обавезна за чланове Европске Уније (*European Union Council Framework Decision*, март 2001, члан 10). Примери који следе илуструју могућности да се у предкривичном поступку (у раду са малолетним починиоцима кривичних дела) примењују различити облици диверзионих мера.²²⁾ Модели диверзионих мера имају за циљ скретање са кривично-правне процедуре на друге поступке (кроз обезбеђивање алтернативе за неки део кривично правне процедуре или кажњавања). У развијеним европским земљама све је заступљеније изрицање различитих облика диверзионих мера у односу на „формалне санкције“. У Немачкој се, нпр. кривични поступак малолетнику изриче у свега 30% случајева, а 70% се завршава кроз вансудске поступке.²³⁾ У Холандији је такође веома развијена примена диверзионих модела. Они имају установе за обуставу судског поступка, које су основале локалне власти у сарадњи са државним тужилаштвом, која се зове HALT (*Het Alternatief - Alternativa*). То су приватне организације које сарађују са полицијом и тужиоцем, који могу малолетног преступника, за лакша кривична дела упутити да учествује у HALT пројекту под условом да се добровољно сагласи да учествује у пројекту и да призна кривично дело. Уколико малолетник не би извршио договорене обавезе кривични поступак се наставља. У Великој Британији од 1998. год. инспектори за малолетнике имају овлашћења да могу малолетном преступнику издати меру укора (енг. *reprimands*) или меру последње опомене (енг. *final warnings*).²⁴⁾ Укор се може изрећи малолетнику уколико је први пут починио кривично дело, а поновним извршењем дела се изриче последња опомена или се покреће поступак. За једног малолетника се не могу два пута изрицати исте мере. Последња опомена се изриче уколико малолетник до тада није био опомињан или ако је од последње опомене па до извршења новог кривичног

22) Улетиловић, Д. *Примјена међународних стандарда у домаћем законодавству са аспекта примјене васпитних препорука као мјера преусмјеравања од редовног кривичног поступка*. Основни суд у Бања Луци, 2010, стр. 4-12

23) Перић, О. *Алтернативне мјере и санкције у новом Кривичном закону о малолетницима*, Окружни суд у Београду, Билтен бр.69/2005, стр. 28.

24) Crime and Disorder Act 1998.

дела прошло најмање две године и ако инспектор процени да није оправдано покретање кривичног поступка за малолетника. У Аустрији се као успешни диверзион модели према малолетницима показују суспензије кривичног гоњења на одређени пробни период. У том периоду се малолетник упућује на рад у заједници и користе се методе вансудског поравнања. Овај модел је, због добрих резултата у пракси, почео да се користи у општем кривичном законодавству, тако да се примјењује и у раду са одраслим учиниоцима кривичних дела. Аустријско законодавство прописује могућност да се за учињена кривична дела за која је предвиђена казна затвора до пет година, јавни тужилац може малолетника упутити у одељење које се бави медијацијом (где се спроводи поравнање са оштећеним). У Хрватској је на основу Закона о судовима за младе установљен посебан модел вансудске нагодбе као специфичан вид скретања са класичног кривичног поступка у раду са малолетним починиоцима кривичних дела.²⁵⁾ Овај модел је у потпуности заснован на принципима ресторативне правде и у великој мери се темељи на аустријском моделу. Према овом моделу државни тужилац под одређеним условима, а поступајући у оквиру начела опортунитета може предмет проследити медијатору. Послове медијатора у Хрватској воде специјално обучени радници центара за социјални рад, а надзор над применом и извршењем вансудске нагодбе врши државни тужилац. У Хрватској је ресторативни приступ примењиван у случајевима повратника у куће и станове у источној Славонији и у Сплиту.²⁶⁾ У Словенији државни тужилац може да упутити малолетника на медијацију, уколико је извршено дело за које је прописана казна затвора до пет година, стим да се испуне специфични услови, да се и малолетник и оштећена страна сагласе с предлогом и да је малолетник признао учињено дело.²⁷⁾ Процес медијације спроводе посебно обучени медијатори, а у том процесу се може постићи писмени споразум између малолетника и оштећене стране о начину надокнаде начињене штете. Уколико се постигне

25) Закон о судовима за младеж (Народне новине Републике Хрватске бр.111/97, 27/98).

26) Перурача, Б. „Зашто је ресторативна правда важна тема?“ *Контекст-критички часопис за друштвена питања*, Загреб, 1(1-2), 2010, стр. 19-23.

27) Казненски законик и Закон о казном поступку Републике Словеније (Сл.лист бр.63/94).

споразум, медијатори прате и надгледају извршење споразума и уколико се споразум у потпуности изврши, тужилац има овлашћење да одбаци кривичну пријаву. У Босни и Херцеговини су обезбеђени законски услови за примену ресторативног приступа у раду са малолетницима, од 2011. год. али за сада још увек не постоји пракса медијације у раду са малолетницима. Медијација се примењује у привредним и грађанским споровима. У току су припреме на обезбеђивању услова за упућивање малолетних починиоца и оштећених страна у поступак медијације у различитим фазама кривичног поступка. Евалуација ефеката модела сусрета показују да они дају боље резултате од класичног кривичног поступка²⁸⁾ и то по питању степена задовољства овим приступом (у односу на класичну кривичноправну процедуру) и по значајно нижој стопи рецидивизма код оних који су учествовали у моделима сусрета него код оних који су били у класичном поступку.²⁹⁾

2. Конференција чији је основни процес фацитација, у којем су осим жртве и преступника, активни учесници и секундарне жртве преступа (породица и/или пријатељи жртава) и особе којима је стало до преступника (породица или пријатељи), а по потреби и представници правосудног система и сви они могу допринети постизању договора и коначног решења. Фацитатор подстиче учеснике да причају у своје име, води рачуна о безбедности свих учесника и фокусира процес на проблем због којег су се учесници окупили, али остаје ван интеракције везане за процес решавања конфликта.³⁰⁾ Најчешће примењивани модели конференција су: конференција породичне групе, у којој је нагласак на учешћу чланова породице, ресторативна конференција се највише користи на Новом Зеланду и Аустралији,³¹⁾ а конференција групе у заједници може у свој рад укључити различите

28) Morris, A. Maxwell, G. (yp.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001.

29) Latimer, J., Dowden, C. и Muise, D. „The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta Analysis“, *Canadian Journal of Criminology*, 43, 2001, стр. 237-253.

30) Ness, D. W. van., Morris, A. и Maxwell, G. „Introducing Restorative Justice“, у Morris, A. и Maxwell, G. (yp.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001, стр. 3-16.

31) Kathleen, D. „Conferencing in Australia and New Zeland: variations, research findings and prospects“, у Morris, A. и Maxwell, G. (yp.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001, стр. 59- 83.

групе (школе, омладинске и спортске организације, радна места, локалну заједницу, итд).

3. Кругови представљају специфичне састанке у локалној заједници који укључују жртву, преступника, чланове њихових породица/пријатеље, истакнуте чланове заједнице који могу имати утицај у одговору на извршени чин/кривично дело као нпр: старешина села, судије и сл. Фацитатор води рачуна о процесу размене и налажења решења и може утицати на процес доношења одлуке. Кругови у свом раду могу бити усмерени у правцу исцељења кроз излагање проблема и тражења решења од стране свих учесника, или у правцу заједничког суђења, у коме значајну улогу имају све стране укључене у одређено дело. Коначну одлуку о начину решења доноси особа овлашћена за то од стране заједнице (старешина, племенски вођа, судија и сл.).³²⁾ Овај модел примене се традиционално користио у племенским заједницама широм света, док је што се тиче државних легалних система најприсутнији у Канади: “кругови подршке” који обухватају починиоце озбиљних сексуалних деликата³³⁾ и модел кругова који се бави решавањем случајева физичког и сексуалног насиља и инцеста у породици у циљу развијања медијације између жртве и преступника као начина скретања са кривично-правне процедуре (Кругови исцељења у племену Шупља Вода).³⁴⁾ У неким земљама, као што су Канада, Аустралија, Нови Зеланд програм се развија уз коришћење традиционалних метода староседелачких народа у којима су се проблеми решавали уз велику укљученост целе заједнице.

Евалуација праксе у оквиру правосуђа је јасно показала да ресторативна правда има благотворни ефекат код већине жртава и преступника који су прошли кроз ресторативан процес.³⁵⁾ Студије задовољства учесника у ресторативном процесу показују да се сте-

32) Ness, D. W. van., Daniel; Morris, Allison; Maxwell, Gabrielle (2001), *Introducing Restorative Justice*. U: Morris, Allison, Maxwell, Gabrielle (ur.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, стр. 3-16.

33) Цамоња Игњатовић, Т. и Жегарац, Н. „Медијација у ресторативном правосуђу“, у Медијација - концепти и контексти, Центар за примењену психологију, Београд, 2006, стр.119-130.

34) McCold, P. „Primary restorative justice practices“, у Morris, Allison, Maxwell, Gabrielle (ур.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001, стр. 41-58.

35) Morris, A. и Maxwell, G. *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001.

пен задовољства жртви огледа у већој иноформисаности о самом преступу, боље разумеју разлоге због којих се дело догодило, већа је вероватноћа да им се надокнади штета, спремније се суочавају са преступником, веће је задовољство постигнутим договором и сл. Преступници боље разумеју шта се догодило и шта су урадили, осећају се одговорније за дело/преступ, лакше испуњавају договор који је постигнут у дијалогу, осећају већу емпатију према жртви, за разлику од оних који су били у класичној судској процедури. Већина учесника/ца у поступку сматрају да би поново изабрали медијацију или неки други поступак са принципима ресторативне правде и препоручили их другима.³⁶⁾ Оно што је у свим евалуацијама приметно да примена медијације и других метода алтернативних начина решавања конфликта не доводи до повећања рецидивизма у односу на примену класичног поступка.

У Србији је развој ресторативне правде тек у зачетку. Законски услови су обезбеђени тј. у кривичноправни систем елементи ресторативне правде су унети 2002. год., а 2006. год. су извршене измене кривичног и малолетничког законодавства, доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица Републике Србије.³⁷⁾ Тиме је по први пут предвиђена нова мера - васпитни налог (чланови 5.-8. овог Закона), која је у својој основи диверзиона мера, а која обухвата и поравнање малолетног учиниоца са оштећеним. Током последњих неколико година примена ресторативне правде у нашој земљи је све присутнија иако још увек није заживела у пракси на начин и у мери у којој се то очекивало, пре свега због тога што нису донета подзаконског акта која би прецизније регулисала ову област у пракси. Актуелно, у нашем законодавству има елемената и ретрибутивног и ресторативног приступа. Модели ресторативне правде се примењују како у области правосуђа, тако и у социјалној заштити, школству, случајевима потенцијалне дискриминације, пословној сфери. Приступ је применљив и у ситуацији када је почињено кривично дело или прекршај, што подразумева да је једна страна у сукобу (било физичко лице, тј. особа, или правно лице, тј. институција) у позицији жртве, дакле оштећена кривичним делом, а да је друга у позицији преступника тј. учиниоца кривичног дела. У

36) McCold, P. „A Survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing“, у Walgrave, L. (ур.) *Repositioning Restorative Justice*. Willan Publishing, Devon, 2003, стр. 67-120 према Hrnčić, J., *Modeli i praksa restorativnog pravosudja*; у Džamonja T. Žegarac, N. (Ur), *Medijacija- koncepti i konteksti*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2006, стр. 130-141.

37) Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник Републике Србије, 61(85), 2005.

овим случајевима се примењује модел посредовање (медијација) између жртве и преступника.

Институционално се са применом ресторативне правде започело 2002. на иницијативу УНИЦЕФ-а, у оквиру пројекта Развој диверзионих схеме у Нишу, када је почео да се развија приступ у малолетничком правосуђу.³⁸⁾ Прва Служба за посредовање је основана 2004. год. у Васпитно-поправном дому у Крушевцу, која се бавила разрешењем сукоба (често са тежим последицама) између штићеника институције. Развијен је јединствени модел примене медијације између жртве и преступника, који је у Европи признат као пример добре праксе.³⁹⁾

ЗАКЉУЧАК

Из свега наведеног можемо на крају нагласити да иако су и ресторативни и класични традиционални одговори на конфликте реактивног карактера, тј представљају одговор на већ учињено дело, ресторативни приступи представљају конструктивнији одговор на криминалитет јер су више окренути ка будућности чиме се више делује на узроке а не на последице. Најзначајнију разлику између ретрибутивног и ресторативног приступа чине основни принципи на којима је заснован концепт ресторативне правде а то су пре свега активно учешће свих који заинтересованих страна, поправљање штете проузроковане кривичним делом и реинтеграција и починиоца и жртве у заједницу. На тај начин ресторативни приступи настоје да исправе последице учињеног дела и нарушених односа и да изађу у сусрет задовољавању потреба свих учесника у конфликтима, чиме се смањује вероватноћа даљих преступа. Обезбеђивање ових принципа дају могућност за постизање ресторативног исхода (што представља суштину самог концепта), а до којег се долази кроз дијалог и отворену комуникацију између свих заинтересованих страна. „Суштина ресторативне правде није сам исход, већ начини помоћу којих је споразум постигнут“⁴⁰⁾.

38) Пројекат је реализован у сарадњи УНИЦЕФ-а са Министарством правде, Министарством за рад, запошљавање и социјалну политику, Министарством унутрашњих послова, Министарством просвете и спорта и Шведском агенцијом за међународни развој – Сида, и реализовао се од 2003 до 2007..

39) Follegay, B. (2005), *Meeting the Challenges of Introducing Victim-Offender Mediation in Central and Eastern Europe*. Final Report of AGIS Project, JAI/2003/088. European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Leuven, Belgium, стр. 137-139. према Џамоња Игњатовић Т, Жегарац, Н, (2006), Медијација у ресторативном правосуђу у Медијација- концепти и контексти, Центар за примењену психологију, Београд, стр. 119-130.

40) McCold, P. „Paradigm muddle: the threat to restorative justice posed by its merger with community justice“, *Contemporary Justice*” Review 7 (1), 2004, стр. 13-35.

Из наведене анализе се види да се уобичајено са ресторативним приступом започиње у раду са малолетним учиниоцима кривичних дела.⁴¹⁾ Пракса из непосредног окружења (Босна и Херцеговина, Хрватска, Црна Гора) показује да је почетак примене ресторативне правде у предметима малолетника спора и несистематска, али упоређујући земље са дужом традицијом видимо да се значајно повећава број упућивања (и до неколико десетина пута), када систем заживи, а и да се примена медијација проширује и на пунолетне учиниоце.⁴²⁾ Ови резултати се објашњавају бројним предностима у односу на класични кривични поступак.⁴³⁾ Најзначајније предности ресторативних модела је што су значајно бржи и економичнији и што омогућују да се случајеви реше и пре покретања поступка, што значајно доприноси растерећењу судова. Резултати показују да су ови поступци ефикаснији и за саме учеснике процеса који показују веће задовољство самим поступком и његовом ефикасношћу и што утиче на смањење рецидивизма учиниоца.⁴⁴⁾ Све су ово значајни разлози због чега су модели ресторативне правде заживели у многим европским и светским државама, што допринеси даљој афирмацији овог савременог приступа.

41) Dandurand, Y., Griffiths, C. T. (2006), Handbook on Restorative Justice Programmes. United Nations, Criminal Justice Handbook Series, New York према Либман, М. и Хрнчић, Ј. Приручник за специјалистичку обуку у вештинама медијације између оштећеног и малолетног учиниоца, Центар за посредовање- медијацију, Београд, 2007.

42) Miers, D., Willemsens, J. (yp.) Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries. European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice. Leuven, Belgium, 2004.

43) Милутиновић, Љ., Ајншпилер-Поповић, Г., Кларић-Живковић, М. и Стојановић, С. Приручник за обуку посредника. International Finance Corporation, Министарство правде Републике Србије, Београд према: Либман, М. и Хрнчић, Ј. Приручник за специјалистичку обуку у вештинама медијације између оштећеног и малолетног учиниоца. Центар за посредовање- медијацију, Београд, 2007, стр. 14.

44) Morris, A., Maxwell, G. „Implementing Restorative Justice: What Works?“ у Morris, A. и Maxwell, G. (yp.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001, стр. 267-281; Ness, D. W. van, и Strong, K.H. *Restoring Justice*. Anderson Publishing, Cincinnati, 2002; McCold, P. „A Survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing“, у Walgrave, L. (yp.) *Repositioning Restorative Justice*. Willan Publishing, Devon, 2003, стр. 67-120.; Бренселовић, Ј. „Рецепција „ресторативне правде“ као пример некритичког дискурса у правној социологији: случај Србије“, *Социолошки преглед*, 45(1), стр. 45-66.; Деспотовић, В. „Медијација и социјални рад у Србији: области примене и законска регулатива“, *Српска политичка мисао*, 46(4), стр. 49-68.; и Latimer, J., Dowden, C. и Muise, D. „The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta Analysis“, *Canadian Journal of Criminology*, 43, 2001, стр. 237-253.

ЛИТЕРАТУРА

- Бренеселовић, Л. „Рецепција ‘ресторативне правде’ као пример некритичког дискурса у правној социологији: случај Србије“, *Социолошки преглед*, 45(1), стр. 45-66.
- Деспотовић, В. „Медијација и социјални рад у Србији: области примене и законска регулатива“, *Српска политичка мисао*, 46(4), стр. 49-68.
- Kathleen, D. „Conferencing in Australia and New Zeland: variations, research findings and prospects“, у Morris, A. и Maxwell, G. (ур.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001, стр. 59-83.
- Костић, М. „Успостављање стандарда за ресторативну правду“, *Темид*, 1, 2007, стр. 5-14.
- Latimer, J., Dowden, C. и Muise, D. „The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta Analysis“, *Canadian Journal of Criminology*, 43, 2001, стр. 237-253.
- Либман, М. и Хрнчић, Ј. *Приручник за специјалистичку обуку у вештинама медијације између оштећеног и малолетног учиниоца*. Центар за посредовање-медијацију, Београд, 2007.
- McCold, P. „Paradigm muddle: the threat to restorative justice posed by its merger with community justice“, *Contemporary Justice Review*, 7 (1), 2004, стр. 13-35.
- McCold, P. „A Survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing“, у Walgrave, L. (ур.) *Repositioning Restorative Justice*. Willan Publishing, Devon, 2003, стр. 67-120.
- Miers, D. и Willemsens, J. (ур.) *Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries. European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice*. Leuven, Belgium, 2004.
- Morris, A. и Maxwell, G. „Implementing Restorative Justice: What Works?“ у Morris, A. и Maxwell, G. (ур.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001, стр. 267-281.
- Morris, A. и Maxwell, G. (ур.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001.
- Ness, D. W. van, Morris, A. и Maxwell, G. „Introducing Restorative Justice“ у Morris, A. и Maxwell, G. (ур.) *Restorative Justice for Juveniles*. Hart Publishing, Oxford, 2001, стр. 3-16.
- Ness, D. W. van и Strong, K.H. *Restoring Justice*. Anderson Publishing, Cincinnati, 2002.
- Перић, О. „Алтернативне мере и санкције у новом Кривичном закону о малолетницима“, *Билтен бр.69/2005*, Окружни суд у Београду, Београд, 2005, стр. 7-14.
- Перурача, Б. „Зашто је ресторативна правда важна тема?“ *Контекст-критички часопис за друштвена питања*, Загреб, 1(1-2), 2010, стр. 19-23.
- Попадић, Д., Плут, Д., Ковач-Церовић, Т. (ур.), „Увод приређивача“ у Попадић, Д., Плут, Д. и Ковач-Церовић, Т. (ур.) *Социјални конфликти*. Карак-

- теристике и начин решавања. Центар за антиратну акцију, Београд, 1996, стр. 9-15.
- Топић, С. „Појам и основни принципи ресторативне правде“, *Темида*, 1, 2007, стр 25-35.
- Улетиловић, Д. *Примјена међународних стандарда у домаћем законодавству са аспекта примјене васпитних препорука као мјера преусмјеравања од редовног кривичног поступка*. Основни суд у Бања Луци, Бања Лука, 2010, стр. 4-12.
- Хрнчић, Ј. „Модели и пракса ресторативног правосуђа“, у Цамоња Т., Жегарац, Н. (ур) *Медијација- концепти и контексти*, Центар за примењену психологију, Београд, 2006, стр. 130-141.
- Цамоња Т. и Жегарац, Н. (ур.), *Медијација- концепти и контексти*. Центар за примењену психологију, Београд, 2006.
- Цамоња-Игњатовић, Т. и Жегарац, Н. „Ресторативна правда између филозофије и емпирије“, *Годишњак Факултета политичких наука*, 2, 2008, стр. 463–475.
- Walgrave, L. „Imposing Restoration instead of Inflicting Pain: Reflections on the Judicial Reaction to Crime“, у von Hirsch, A., Roberts, J., Bottoms, A., Roach and, K. и Schiff M. (ур.) *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*. Hart Publishing, Oxford, 2003.
- Zehr, H. *Retributive Justice, Restorative Justice, New Perspectives on Crime and Justice*. Mennonite Central Committee on Criminal Justice, Elkhart, Indiana, 1985.
- Zehr, H. *Changing Lances*. Herald Press, Pennsylvania, 1990.
- Zehr, H., *The Little Book of Restorative Justice*. Intercourse, USA, 2002.

ЗАКОНИ И ПОДЗАКОНСКА АКТА

- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица, *Службени гласник Републике Србије*, 61(85), 2005.
- Закон о судовима за младеж (*Народне новине Републике Хрватске*, 111/97, 27/98)
- Кривични закон Републике Српске (*Службени гласник Републике Српске*, 49/03)
- Kaznenski zakonik i Zakon o kaznenom postupku Republike Slovenije (*Sl. List*, 63/94)
- Crime and Disorder Act 1998.
- Закон о судовима за младеж (*Народне новине Републике Хрватске* бр.111/97,27/98)

Vera Despotovic, Djordje Stojanovic

RESTORATIVE APPROACH TO CONFLICTS IN SERBIA

Resume

Restorative approach to conflict started in the seventies of the 20th century as a response to criticism of the traditional model of criminal law and conflict resolution. Since then, various programs are designed, conducted numerous campaigns, amended the criminal law which incorporates the principles of restorative approaches, however, restorative approaches to conflict resolution in Serbia is still underdeveloped. This paper aims to compare the most common responses to conflicts and show the basic principles of restorative approach to provide better understanding of the concept and practices arising from it, a practice that can be very helpful in responding to frequent conflicts in Serbian society.

Although both restorative and classic (traditional) responses to conflict have a reactive character, respond to the already done work, restorative approaches represent a more constructive response because they are more focused on the future, which affects the causes rather than the consequences. The most important distinction between retributive and restorative approach form the basic principles which underpin the concept of restorative justice: the active participation of all the stakeholders, repairing damage caused by an offense and reintegration of the offender and the victim in the community. In this way restorative approaches try to correct the consequences of the offense and broken relationships and to meet the fulfillment of the needs of all participants in the conflict, which creates the possibility of preventing repetition of future criminal behavior. Providing these principles make it possible to achieve restorative outcomes (which is the essence of the concept), and which can be reached through dialogue and open communication between all stakeholders.

Key words: Conflict, Restorative Justice, Retributive Justice, Mediation, Criminal Law, Institutions, Serbia.

* Овај рад је примљен 18. фебруара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 09. марта 2015. године.